

The Discourse-Oriented Distortion of the History of the Jungle Movement in the Novel the Daughter of the Peasant

Enayatollah Daraei¹, Shirzad Tayefi²

1. Introduction

The literary genre of the novel has a close connection with social and political realities. Authors use various historical events and issues as a basis for the creation of their works. The novelist does not only reflect the facts, but also tries to represent and recreate them. According to the ideology and special social interests, the author constructs characters and historical events in his own way. Two writers influenced by two different ideologies, consciously or unconsciously, depict the same historical event in a different way. The novel the Daughter of the Peasant by Mahmoud Etemadzadeh (M.A. Behazin) is written around one of the famous events in Iranian history, namely the Jungle Movement in Gilan, three decades after this movement. This research seeks to show the ideological point of view and tendency in the representation of the history of this movement. The questions about this novel are: 1. Which themes, issues, and political events have been given significance and which ones have been considered unimportant? 2. Which socio-political identities are constructed?, and 3. What ideologies, tendencies and political discourses are there?

2. Literature Review

So far, several works have been written about the novel the Daughter of the Peasant. Farzi and Ghobadi Samian, in the article “Examining the Novel the Daughter of the Peasant by Mahmoud Etemadzadeh Based on the Genetic Structuralism Approach by Lucien Goldman”, have examined four aspects: the social system of lords and serfs, the ruling political system, the inefficient economic system, and the cultural system combined with Marx’s ideology. In the article “Historicism and the Deliverance Myth in Persian Socialist-Realist Novels”, Rezayati Kishekhaleh and Jalalehvand Alkami analyzed the novels the Daughter of the Peasant, Her Eyes and Neighbors with Marx’s historical approach and concluded that all the actions and events of these novels can be reduced to three basic propositions: 1. Establishing a new social order; 2. The emergence of revolutionary awareness and action; 3. A definite promise to realize the ideal society. Other works have been written about this novel, which, like the aforementioned articles, are different from the present research in terms of methodology, theory, and purpose.

3. Methodology

In this research, the theory and method of “critical discourse analysis” is used. Language is not neutral to reflect

1- PhD in Persian Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran; e-mail of the Corresponding Author: daraei@atu.ac.ir.

 ORCID: 0000-0002-2433-2654

2- Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran; email: taefi@atu.ac.ir.

 ORCID: 0000-0002-2773-3074

 10.48308/hlit.2025.236190.1323

things as they are; rather, it represents them. Issues are created in line with the interests of language users; some are given significance, some are trivialized, and some are not mentioned at all. How social relations, identity, knowledge, and power are created through written and spoken texts is among the main topics of critical discourse analysis. The analysis method of this research is a combination of the approach of James Paul Gee and Norman Fairclough.

In this research, firstly, the novel the Daughter of the Peasant is analyzed based on the seven questions of Gee, which include the following: 1. Significance, 2. Practices (Activities), 3. Identities, 4. Relationships between people, 5. Politics (the distribution of social goods), 6. Connections, and 7. Sign Systems and Knowledge. Then, using Fairclough's theory, the novel is interpreted and explained. Fairclough mentions three stages or dimensions in discourse analysis: 1. Description: Examining the characteristics of the text at the three levels of vocabulary, grammar, and construction; 2. Interpretation: Examining the link between the discourse in the text and other discourses; 3. Explanation: Studying the factors and social context of discourse creation.

4. Discussion and Conclusion

Behazin, the novelist and a member of the Tudeh Party, wrote the novel the Daughter of the Peasant in the second half of the 1320s, at the height of the party's activities, in the style of «socialist realism». The story is set from the constitutional revolution to the failure of the Jungle Movement (1286-1300). In this novel, many events and issues such as the chaotic situation in Iran at that time, the occupation of Iran in the First World War, British and Russian colonialism, internal tyranny, the Jungle Movement and the socialist revolution of Gilan, severe famine, the lord-serf system, etc. are given significance in this novel. Favoring deprived and poor people (commoners, workers and professionals); criticism of landowners, rich people, owners and nobles; the need to be aware of and fight internal tyranny and foreign colonialism in order to achieve an ideal classless society (socialism); emphasis on preserving the independence and freedom of the country; opposition to clergymen and the religion of Islam; etc. are among the ideological aspects in the novel. The Self discourse of the novel is the left or socialism, which is opposed to the ruling discourse (Qajar and Pahlavi governments), Islamist discourse (Shi'ism), and imperialism; But there are signs of nationalism or patriotism in it. This novel is a public and open struggle with the ruling system and was written to change the existing power relations. Since the Jungle Movement was based on the principles of Islam and the Shia religion, there is a negative and critical view of this movement in the novel. This unfavorable view is such that the author has ignored historical facts. He has shown the role and position of the Self (communists) beyond what it was, and on the other hand, he has reduced the importance of the Other (the Jungle Movement) and considered it ineffective; Even in some cases, their useful actions have been left unsaid. The author has distorted the history of the Jungle Movement and criticized its leaders, especially Mirza Kuchak Khan, because of his Islamic thoughts and his opposition to communist thoughts, and considered him to be against the revolution. From his point of view, Mirza is a naive, non-political, inconsistent, treaty-breaking and cowardly person. The author considers the Gilan revolution to be the result of the efforts of the Iranian communists (author's co-thinkers) and refers to them as "revolutionaries". In general, this novel is an ideological and biased work in the direction of propagating the ideas of communists and emphasizing their role in the fight against colonialism and tyranny. Whether consciously or unconsciously, the author has represented an important historical period of Iran through the lens of communist and leftist ideology. However, this representation is fundamentally different from what is given in authentic historical writings.

Keywords: critical discourse analysis, Dokhtare Ra'yyat (the Daughter of the Peasant), Norman Fairclough, James Paul Gee, political discourse, the Jungle Movement.

تحریفِ گفتمان محور تاریخ جنبش جنگل در رمان دختر رعیت

عنایت‌اله دارائی^۱، شیرزاد طایفی^۲

چکیده

زبان و آثار زبانی از جمله نوشته‌های ادبی، هیچ‌گاه از وجوه ایدئولوژیک برکنار نیستند. هدف این پژوهش، تبیین ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌های سیاسی خودی و دیگری در رمان **دختر رعیت** نوشته به‌آذین بود. برای بررسی، از نظریه و روش تحلیل گفتمان انتقادی (رویکردهای **جیمز پل جی و نورمن فرکلاف**) بهره‌گیری شد. با استفاده از نظریه جی، مسائل برجسته‌شده، هویت‌ها، روابط اجتماعی-سیاسی، کنش‌ها، منافع اجتماعی و غیره بررسی شد. نظریه فرکلاف به‌منظور تبیین گفتمان‌های خودی و دیگری به کار بسته شد. برخی دستاوردهای پژوهش بدین شرح است: در رمان، برخی مسائل سیاسی عصر مشروطه از ۱۲۸۶ تا ۱۳۰۰ش (پایان جنبش جنگل) برجسته شده است؛ مانند اوضاع نابسامان ایران، اشغال ایران در جنگ جهانی اول، استعمار انگلیس و روسیه، استبداد داخلی و مهم‌تر از همه جنبش جنگل و انقلاب سوسیالیستی گیلان. برخی وجوه ایدئولوژیک رمان عبارت است از: هواداری از رعیت، کارگر و پیشه‌ور؛ انتقاد از زمین‌داران و ثروتمندان؛ لزوم آگاهی و مبارزه با استبداد و استعمار برای رسیدن به جامعه آرمانی بی‌طبقه. به‌آذین عضو حزب توده بوده و رمان را به سبک «رنالیسم سوسیالیستی» نگاشته است. در رمان، گفتمان چپ (سوسیالیسم)، به صورت «خودی» و گفتمان حاکم (قاجار و پهلوی)، گفتمان اسلام‌گرا (تشیع) و امپریالیسم به صورت «دیگری» بازنمایی شده است. رمان، مخالف قدرت حاکم و وضع موجود و خواهان دگرگونی آن است. جنبش جنگل که متعهد به اسلام و تشیع بوده، با دیدگاهی منفی نمایش داده شده است. نویسنده برخی واقعیت‌های تاریخی را نادیده گرفته است. او نقش کمونیست‌ها را برجسته ساخته و اهمیت جنبش جنگل را فروکاسته و گاهی اقدامات سودمندان را ناگفته رها کرده است. نویسنده از سران جنبش، به‌ویژه میرزا کوچک‌خان، به دلیل داشتن اندیشه‌های اسلامی و مخالفت با کمونیسم، انتقاد کرده و او را ساده‌لوح، غیرسیاستمدار، ناسازگار، پیمان‌شکن و ترسو نشان داده است. نویسنده انقلاب گیلان را حاصل تلاش کمونیست‌های ایران (هم‌فکران خود) می‌داند. بازنمایی رویدادها و هویت‌های رمان، با آنچه در منابع معتبر تاریخی آورده شده، متفاوت است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل گفتمان انتقادی، دختر رعیت، نورمن فرکلاف، جیمز پل جی، گفتمان سیاسی، جنبش جنگل.

۱. مقدمه

ژانر ادبی رمان، پیوند نزدیکی با واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی دارد. نویسندگان رویدادها و مسائل گوناگون تاریخی را دستمایه آفرینش آثار خود می‌سازند. البته «رمان بازآفرینی واقعیت است نه انعکاس‌دهنده آن. از این رو، به نوعی، سازنده واقعیت هم هست. بنابراین، به پیچیدگی روند نوشته شدن آن باید توجه داشت» (میرعابدینی، ۱۳۹۲: ۱۸۹). رمان‌نویس تنها واقعیت‌ها را منعکس نمی‌کند، بلکه به بازنمایی و بازآفرینی آن‌ها دست می‌یازد. نویسنده با توجه به ایدئولوژی و منافع اجتماعی ویژه، به شیوه خاص خود شخصیت‌ها و رویدادهای تاریخی را برمی‌سازد. دو نویسنده متأثر از دو ایدئولوژی مختلف، آگاهانه یا ناخودآگاهانه، یک حادثه تاریخی یکسان را به گونه‌ای متفاوت به تصویر می‌کشند. رمان «دختر رعیت» نوشته محمود اعتمادزاده (م.ا. به‌آذین)، حول یکی از رویدادهای معروف تاریخ ایران یعنی جنبش جنگل در گیلان و سه دهه پس از این جنبش نوشته شده است. این پژوهش در پی نشان دادن دیدگاه و گرایش ایدئولوژیکی در بازنمایی تاریخ این جنبش است. اینکه در رمان دختر رعیت، ۱. کدام مضامین، مسائل و رویدادهای سیاسی برجسته شده و کدام یک مسکوت گذاشته شده است؟ ۲. کدام هویت‌های اجتماعی - سیاسی ساخته شده است؟ و ۳. چه ایدئولوژی‌ها، گرایش‌ها و گفتمان‌های سیاسی‌ای وجود دارد؟ این پژوهش، از گونه اکتشافی است؛ از این رو در پی اثبات یا رد فرضیه خاصی نیست.

۱-۱. روش پژوهش

در این پژوهش، از نظریه و روش «تحلیل گفتمان انتقادی»^۱ یا گفتمان‌شناسی انتقادی^۲ بهره گرفته می‌شود. «گفتمان‌شناسی انتقادی، رویکردی میان‌رشته‌ای به کاربرد زبان است... که مسائل ایدئولوژی، قدرت و نابرابری را به عنوان محور حوزه مطالعاتی ما شناسایی می‌کند» (فلاوردو و ریچاردسون، ۱۳۹۷: ۱). زبان خنثی نیست که امور را همان گونه که هست بازتاب دهد؛ بلکه آن‌ها را بازنمایی می‌کند. مسائل، همسو با منافع کاربران زبان برساخته می‌شود؛ برخی برجسته می‌گردند، دسته‌ای بی‌اهمیت جلوه داده می‌شوند و مواردی نیز اساساً مطرح نمی‌شوند. «اینکه چگونه روابط اجتماعی، هویت، دانش و قدرت از طریق متون نوشتاری و گفتاری ایجاد می‌شود... از مباحث اصلی تحلیل انتقادی گفتمان به شمار می‌آیند» (یارمحمدی، ۱۳۹۱: ۱۶). رویکردهای تحلیل گفتمان انتقادی، پنج ویژگی مشترک دارند: ۱. فرایندها و ساختارهای اجتماعی و فرهنگی تا حدودی خصلت زبانی - گفتمانی دارند. ۲. گفتمان هم‌سازنده است و هم ساخته شده. ۳. کاربرد زبان باید به نحو تجربی و درون بستر اجتماعی خودش تحلیل شود. ۴. گفتمان، کارکردی ایدئولوژیک دارد. ۵. تحقیق انتقادی: به لحاظ سیاسی متعهد به تغییر است و تحت عنوان رهایی‌بخشی جانب گروه‌های اجتماعی ستم‌دیده را می‌گیرد (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۹۲: ۱۱۰-۱۱۵). این گونه تحلیل، به دنبال رمزگشایی از جنبه‌های ایدئولوژیک نهان در متون است. «گفتمان‌کاوی انتقادی... به مسئله رمزگذاری زبانی ایدئولوژی در متن می‌پردازد» (مهاجر و نبوی، ۱۳۹۳: ۱۱۲). روش تحلیل این پژوهش، آمیزشی است از رویکرد جیمز پل جی^۳ و نورمن فرکلاف^۴.

۱-۱-۱. جیمز پل جی

زبان کارکردهای فراوانی در زندگی ما دارد؛ با کاربرد آن، چیزی می‌گوییم (انتقال اطلاعات)، کاری می‌کنیم (کنش زبانی) و هویت‌هایی برای خود و دیگران می‌سازیم (Ge, 2011: 2). جی می‌نویسد: «هنگامی که سخن می‌گوییم یا می‌نویسیم، همیشه (اغلب به‌طور هم‌زمان) هفت چیز یا هفت سطح از واقعیت را برمی‌سازیم یا به وجود می‌آوریم. بدین ترتیب... یک تحلیلگر گفتمان می‌تواند هفت پرسش گوناگون درباره هر بخش از زبان - در - کاربرد^۵ مطرح کند» (Ibid: 17). پرسش‌ها درباره این موارد است: ۱. اهمیت و برجسته‌سازی^۶. ۲. پزکتیس‌ها^۷ (کنش‌ها)^۸. ۳. هویت‌ها^۹. ۴. روابط^{۱۰} [میان انسان‌ها]. ۵. سیاست^{۱۱} (تقسیم خیرها و منافع اجتماعی)^{۱۲}. ۶. پیوندها^{۱۳} [بین اشیاء]. ۷. نظام‌های نشانه‌ای و دانش (معرفت)^{۱۴} (Ibid: 17-19).

۱-۱-۲. نورمن فرکلاف

فرکلاف از سه مرحله یا بُعد در تحلیل گفتمان یاد می‌کند: ۱. توصیف^{۱۵}: بررسی ویژگی‌های متن در سه سطح واژگان، دستور و ساخت؛ ۲. تفسیر^{۱۶}: بررسی پیوند گفتمان موجود در متن با گفتمان‌های دیگر. ۳. تبیین^{۱۷}: مطالعه عوامل و بستر اجتماعی ایجاد گفتمان. پرسش‌های فرکلاف در مرحله توصیف با پرسش‌های «جی» شباهت دارد. پرسش‌ها حول سه ارزش مطرح گردیده‌اند: الف. تجربی (مرتبط با جهان طبیعی یا اجتماعی، محتوا، دانش و اعتقادات)؛ ب. رابطه‌ای (روابط اجتماعی)؛ پ. بیانی (فاعل‌ها و هویت‌های اجتماعی) (فرکلاف، ۱۳۸۹: ۱۷۱-۱۷۲). ارزش تجربی با پرسش جی درباره برجسته‌سازی، ارزش رابطه‌ای با پرسش جی درباره روابط انسانی، و ارزش بیانی با پرسش جی درباره هویت‌ها، متناظر است (مهرآئین، ۱۳۹۲: ۲۹-۳۰). مرحله تفسیر با بینامتنیت پیوند دارد. ما با کمک دانش تاریخی و دانش متنی، ارتباط میان گفتمان موجود در متن با دیگر گفتمان‌ها را مشخص می‌سازیم (مهرآئین، ۱۳۹۶: ۵۰) و گفتمان‌های خودی و دیگری را در متن معین می‌کنیم. مباحث مربوط به تبیین عبارت‌اند از: «۱. عوامل اجتماعی: چه نوعی از روابط قدرت در سطوح گوناگون نهادی، اجتماعی و موقعیتی در شکل دادن این گفتمان مؤثر است؟ ۲. ایدئولوژی‌ها: چه عناصری از دانش زمینه‌ای که مورد استفاده واقع شده‌اند دارای خصوصیت ایدئولوژیک هستند؟ ۳. تأثیرات: جایگاه این گفتمان نسبت به مبارزات در سطوح گوناگون نهادی، اجتماعی و موقعیتی چیست؟ آیا این مبارزات علنی است یا مخفی؟ آیا گفتمان یادشده نسبت به دانش زمینه‌ای هنجاری است یا خلاق؟ آیا در خدمت حفظ روابط موجود قدرت است یا در جهت دگرگون ساختن آن عمل می‌کند؟» (فرکلاف، ۱۳۸۹: ۲۵۰). در این پژوهش، نخست دختر رعیت بر اساس پرسش‌های هفتگانه جی، تحلیل و سپس با بهره‌گیری از نظریه فرکلاف، تفسیر و تبیین می‌شود.

۱-۲. پیشینه پژوهش

تاکنون چند اثر درباره رمان دختر رعیت نوشته شده است. فرضی و قبادی سامیان، در مقاله «بررسی رمان دختر رعیت محمود اعتمادزاده بر اساس دیدگاه ساخت‌گرایی تکوینی لوسین گلدمن» (۱۳۹۲)، چهار جنبه را بررسی کرده‌اند؛ نظام اجتماعی ارباب و رعیتی، نظام سیاسی حاکم، نظام اقتصادی ناکارآمد و نظام فرهنگی توأم با ایدئولوژی مارکس. رضایتی کیشه‌خاله و جلاله‌وند آلکامی در مقاله «تاریخ‌باوری و اسطوره‌رهایی در رمان‌های رئالیسم سوسیالیستی ادبیات فارسی» (۱۳۹۳)، رمان‌های دختر رعیت، چشم‌هایش و همسایه‌ها را با رویکرد تاریخ‌باورانه مارکس تحلیل کرده و نتیجه گرفته‌اند که همه کنش‌ها و رویدادهای این رمان‌ها را می‌توان به سه گزاره بنیادین فروکاست: ۱. استقرار نظم نو اجتماعی؛ ۲. ظهور آگاهی و کنش انقلابی؛ ۳. وعده قطعی به تحقق جامعه آرمانی. آثار دیگری نیز درباره این رمان نوشته شده است که مانند مقالات یادشده، از نظر روش‌شناسی، نظریه و هدف با پژوهش حاضر متفاوت هستند.

۲. رمان دختر رعیت

تاریخ انتشار: طبق بیشتر منابع، سال ۱۳۳۱. به‌آذین می‌گوید سال ۱۳۲۶ آن را نوشته و سال بعد منتشر کرده است («مصاحبه با محمود اعتمادزاده (به‌آذین)»، ۱۳۸۰: ۶).

زمان روایی داستان: نوروز ۱۲۸۶ تا اواخر سال ۱۳۰۰ش؛ عصر مشروطه (پادشاهی محمدعلی‌شاه و احمدشاه قاجار). مکان داستان: رشت و دیگر مناطق استان گیلان.

فشرده رمان

احمدگل، رعیت حاج‌آقا ابراهیم، دو دختر (خدیجه و صغری) دارد. خدیجه، کلفت ابراهیم است. حاج‌آقا احمد (برادر ابراهیم)، با

وجود نارضایتی احمدگل، صغری را به خانه خود می برد. در اوضاع نابسامان جنگ جهانی اول و مشروطه نابلغ ایران، احمد و ابراهیم از راه تجارت با سرمایه داران روسی و تأمین خواربار قوای روسیه تزاری در ایران، به سود کلانی دست می یابند. مهدی (پسر احمد) دلباخته صغری می شود. با وقوع انقلاب در روسیه [اکتبر ۱۹۱۷]، نیروهای آن ایران را ترک می کنند. گیلان، به دست جنگلی ها می افتد. انگلیسی ها به طمع نفت، می خواهند از راه رشت به باکو بروند. جنگلی ها در یک درگیری، انگلیسی ها را شکست می دهند. سپس رشت به دست انگلیسی ها می افتد. آنان خانه ها را ویران و با مردم بد رفتاری می کنند. حاکم رشت، ناچار به استعفا می شود. یک انگلیسی (ماتیر) حاکم نظامی رشت می شود. احمدگل مانند رستمعلی، به جنبش جنگل می پیوندد. خدیجه از خانه ابراهیم بیرون رانده و کلفت ارباب دیگری می شود. وثوق الدوله [رئیس الوزرا]، برای رضایت انگلیسی ها، چندین هزار قزاق دولتی به گیلان می فرستد. تیمورتاش، حاکم گیلان، وارد رشت می شود. مالکان و اعیان، از قوای دولتی طرفداری می کنند. عرصه بر نیروهای جنگل تنگ می شود. دکتر حشمت در لاهیجان و حاج احمد در کسما، تسلیم قوای دولتی می شوند. حشمت متوجه خدعه می شود و برمی گردد؛ ولی پس از چند روز، دستگیر و اعدام می گردد. نیروهای دولتی، بسیاری از اسیران جنگلی، از جمله رستمعلی را تیرباران می کنند. انگلیسی ها، پس از شکست از روس ها، از باکو برمی گردند و گیلان را ترک می کنند. میرزا و انقلابی های گیلان، دولت جمهوری انقلابی تشکیل می دهند؛ اما دچار تفرقه می شوند. میرزا و افرادش، رشت را ترک می کنند و به فومن و پسیخان می روند. چند روزی، رشت به دست نیروهای دولتی می افتد. احمد و بسیاری از اعیان، به آنان روی می آورند؛ ولی پس از عقب نشینی نیروهای دولتی، به دلیل ترس از انقلابی ها در پی آنان می گریزند. مهدی به دروغ می گوید احمدگل دستگیر شده است و وانمود می کند که او می تواند نجاتش دهد. صغری، فریب وعده های مهدی را می خورد و خود را در اختیار او می نهد. کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ با حمایت انگلیس رخ می دهد. انقلابی ها [کمونیست ها]، دوباره با جنگلی ها متحد می شوند؛ اما باز میان آنان تفرقه می افتد و با هجوم نیروهای دولتی در پاییز ۱۳۰۰، کار نهضت جنگل و انقلاب گیلان یکسره می شود. میرزا، در میان برف و بوران از پا درمی آید. حیدر عمواعلی به دست اسماعیل جنگلی، کشته می شود. احسان الله خان و چند تن دیگر به باد کوبه فرار می کنند. سپس، همه فراریان، از جمله حاج آقا احمد، به گیلان برمی گردند. خدیجه با یک کارگر از دواج و در مزارع توتون کار می کند. صغری از مهدی آبستن می شود. این امر، رفتار تحقیرآمیز مهدی و بلقیس (مادر مهدی) را در پی دارد. با تدبیر بلقیس، صغری، پسرش را پنهانی به دنیا می آورد. بلقیس و کلفتش (هاجر)، بچه را در چاه مستراح می اندازند. پس از مدتی، بلقیس، صغری را از خانه بیرون می راند.

۳. بافت تاریخی - سیاسی رمان دختر رعیت

یادکرد این نکته در آغاز بایسته است که آثار تاریخی نیز تحت تأثیر ایدئولوژی و منافع و غیره قرار دارند؛ بنابراین ممکن است بی طرف نباشند. برای رفع این محدودیت و پیش بردن بحث، از آثاری که معتبر شناخته شده اند استفاده شده است. برای شناخت زمینه و زمان داستان، تاریخچه ای از جنبش جنگل آورده می شود. جنبش دو دوره داشت: دوره نخست با رفتن میرزا کوچک خان از تهران به گیلان (۱۲۹۴ش) آغاز شد و در سال ۱۲۹۸ با انحلال کمیته اتحاد اسلام پایان یافت. دوره دوم با ورود ارتش سرخ شوروی به انزلی (اردیبهشت ۱۲۹۹) و تشکیل «جمعیت انقلاب سرخ ایران» آغاز گشت و با شکست جنبش جنگل (آذر ۱۳۰۰) پایان یافت (رواسانی، ۱۳۸۴ الف: ۷۸؛ رواسانی، ۱۳۸۴ ب: ۸۳-۸۴).

دوره اول جنبش: اوضاع ایران، با آغاز جنگ جهانی اول و ورود نیروهای انگلیس، روسیه و عثمانی به کشور و گسترش فساد در دربار، بسیار آشفته بود. میرزا کوچک با برخی از ملیون سازمان «اتحاد اسلام» در تهران، مذاکره کرد. نتیجه آن، ایجاد کانونی علیه بیگانگان بود. میرزا و علی خان دیوسالار (سالار فاتح)، رهسپار مازندران شدند. میرزا گیلان را مناسب تر می دانست؛ پس جدا شد و به آنجا رفت (فخرائی، ۱۳۵۷: ۲۲-۲۴ و ۲۷). با استقبال دهقانان و زحمتکشان شهری و بخشی از روشنفکران، بر شمار

اعضای نهضت افزوده شد. افراد جنگل، مخالف نفوذ روسیه و مالکان وابسته به روسیه بودند. به این دلیل این دو، به دولت ایران فشار می‌آوردند که جنگلی‌ها را از میان بردارد (رواسانی، ۱۳۸۴ الف: ۸۳-۸۴). پس از فروپاشی امپراتوری تزاری، نیروهای تازه‌ای به رهبری خالو قربان و احسان‌الله‌خان به جنگلی‌ها پیوستند (آبراهامیان، ۱۳۸۴: ۱۴۰-۱۴۱). دولت روسیه در پی انقلاب ۱۹۱۷، به نیروهایش در ایران دستور بازگشت داد؛ ولی مخالفان انقلاب [روس‌های سفید] در ایران ماندند. رشت به تصرف نیروهای جنگل درآمد. آنان با عبور انگلیسی‌ها از گیلان برای رفتن به قفقاز و تصرف منابع نفت باکو مخالفت کردند (رواسانی، ۱۳۸۴ الف: ۸۴). نیروهای جنگل در منجیل از انگلیسی‌ها شکست خوردند. در پی توافق و آتش‌بس، رفت‌وآمد انگلیسی‌ها به قفقاز آغاز شد و یک انگلیسی حاکم رشت شد (همان: ۸۶). وثوق‌الدوله با کمک انگلیسی‌ها، رئیس‌الوزرای احمدشاه شد. او حسین گیلانی را حکمران رشت کرد. گیلانی ۸ اسفند ۱۲۹۷ جای خود را به تیمورتاش (سردار معظم خراسانی) داد (همان: ۸۵-۸۶). انگلیسی‌ها سال ۱۲۹۸ معاهده را لغو کردند و از سران جنگل خواستند تسلیم دولت ایران شوند (فخرائی، ۱۳۵۷: ۱۶۳-۱۶۸). برخی مانند احمد کسمایی تسلیم شدند که موجب درهم شکستن سازمان جنگل شد و عمر کمیته اتحاد اسلام پایان یافت. دکتر حشمت نیز فریب خورد. او دستگیر و اعدام شد.

دوره دوم جنبش: (با بهره‌گیری از: رواسانی، ۱۳۸۴ ب؛ شیخ‌الاسلامی، ۱۳۶۵: ۱۳۷-۱۳۸؛ فخرائی، ۱۳۵۷؛ مؤمنی، ۲۵۳۷: ۵۰۶-۵۰۷). در ۲۸ اردیبهشت ۱۲۹۹، ارتش سرخ شوروی، به بهانه سرکوب مخالفان انقلاب (روس‌های سفید)، وارد بندر انزلی شد. ۳۱ اردیبهشت، میرزا کوچک در رأس هیئتی به انزلی رفت و در کشتی **کورسک** با **راسکولنیکوف**، **اورژنیکیدزه** و نمایندگان حزب عدالت باکو، مذاکره کرد. موافقت‌نامه‌ای نه‌ماده‌ای - از جمله تشکیل حکومت جمهوری و عدم اجرای اصول کمونیسم در ایران - میان آنان بسته شد. سران نهضت به رشت آمدند و ۱۵ خرداد طی اعلامیه‌ای بیان کردند: «قوه ملی جنگل به استظهار کمک و مساعدت عموم نوع‌پروران دنیا و استعانت از اصول حقه سوسیالیسم داخل در مرحله انقلاب سرخ شد و خود را به نام «جمعیت انقلاب سرخ ایران» معرفی می‌نماید و آماده است... اصول عدالت و برادری را نه تنها در ایران بلکه در جامعه اسلامی توسعه و تعمیم بخشد... جمعیت انقلاب سرخ ایران اصول سلطنت را ملغی کرده، جمهوری را رسماً اعلان می‌نماید» (فخرائی، ۱۳۵۷: ۲۴۹). نهضت انقلابی، گیلان را از قوای دولتی و انگلیسی پاک کرد. مالکان عمده به تهران گریختند و املاکشان ضبط شد. حزب عدالت، در دوم تیر ۱۲۹۹، به حزب کمونیست ایران تغییر نام داد. رهبران حزب با حمایت بلشویک‌های روس، با تبلیغات کمونیستی و ضد مذهبی به نقض موافقت‌نامه پرداختند که موجب ناخرسندی مردم و مخالفت روحانیان با انقلاب شد. میرزا و یارانش، در ۱۸ تیر ۱۲۹۹ به نشانه اعتراض به صومعه‌سرا یا فومن (به گفته فخرائی) رفتند. در ۹ مرداد، حزب کمونیست ایران با حمایت شوروی، بر ضد میرزا کودتا و طرفدارانش را دستگیر کردند. آن‌ها هیئت دولت انقلابی جدیدی اعلام کردند که احسان‌الله‌خان سرکمیسر و کمیسر خارجه، **خالو قربان** کمیسر جنگ و سیدجعفر جوادزاده (پیشه‌وری) کمیسر داخله بود. در پاییز ۱۲۹۹ خالو قربان و احسان‌الله در فومن با میرزا دیدار کردند و زمینه یک توافق فراهم گردید. توافق دیگر آنان درباره ورود حیدرخان عمواغلی به ایران بود (همان: ۳۱۸-۳۲۷). کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ به فرماندهی رضاخان و با حمایت انگلیس صورت گرفت. ۹ اسفند قرارداد دوستانه‌ای میان شوروی و ایران بسته شد. از اهداف مهم آن، از بین بردن جنبش جنگل با قطع حمایت شوروی از آن بود. با نیرومند شدن انقلابی‌های روسیه بلشویکی، انگلستان سیاست حمایت از روس‌های سفید و ضد انقلاب را کنار گذاشت و به فکر خروج نیروهای خود افتاد. سپس شوروی با خروج قوای خود، موجب تضعیف جنبش جنگل شد. در اوایل سال ۱۳۰۰، توافقی میان میرزا و حیدرخان عمواغلی، حاصل شد. کمیته جدید انقلاب با شرکت میرزا، حیدرخان، احسان‌الله‌خان [سپس سرخوش]، خالو قربان و میرزامحمدی انشایی تشکیل شد؛ اما پس از مدتی دچار تفرقه شدند. در ۶ مهر ۱۳۰۰، طرفداران میرزا (بدون اطلاع او)، به جلسه اعضای دولت انقلابی در ملاسرا حمله کردند؛ سرخوش، کشته شد؛ خالو قربان فرار کرد؛ حیدرخان دستگیر و سپس مقتول شد. این واقعه، موجب

درگیری‌های مسلحانه میان سران نهضت شد و به قوای دولت مرکزی به فرماندهی رضاخان، امکان داد تا به آسانی گیلان را تصرف کنند. خالو قربان تسلیم شد و به درجه سرهنگی رسید و احسان‌الله‌خان به باکو گریخت. میرزا به جنگ و گریز ادامه داد. سرانجام ۱۱ آذر ۱۳۰۰ میرزا و گائوک آلمانی (هوشنگ)، در حال حرکت به سمت خلخال در پی برف و سرمای شدید در گدوک گیلوان از پای درآمدند.

۴. توصیف و تحلیل متن رمان دختر رعیت بر اساس پرسش‌های هفتگانه جیمز پل جی

۴-۱. اهمیت و برجسته‌سازی

پرسش ۱: در رمان دختر رعیت، چه ابعادی از واقعیت (اجتماعی و سیاسی)، برجسته شده است؟ در این رمان نظام ارباب-رعیتی و نظام اقتصادی شبه‌فئودالی اواخر دوره قاجار و نیز آسایش اربابان در برابر تنگدستی رعیت و شکاف طبقاتی میان آن‌ها برجسته شده است: «رعیت کم که نیست. همه لخت، همه گرسنه، همه آماده برای کار کردن و عرق ریختن» (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۸). بلقیس می‌گوید: «بگذارید... [صغری] حدود خودش را بشناسد. رعیت بچه را که گفته با خانم و آقا غذا بخورد!» (همان: ۴۷).

رویدادهای سیاسی دهه ۱۲۹۰ ش، مانند جنگ جهانی اول و اوضاع نامساعد نهضت مشروطه برجسته شده است: «جنگ در اروپا درگرفت. در آن زمان مشروطه نابلغ ایران از داخل گرفتار هجوم خان و مالک و اعیان بود و از خارج نیز با نیرنگ‌ها و تجاوزکاری‌های اروپا دست‌به‌گریبان بود... دولت ناتوان و درمانده ایران زود اعلام بی‌طرفی کرد... از جنوب [انگلیس] و شمال [روسیه] و غرب [عثمانی] سپاه بیگانه در ایران فروریخت. قشون تزار مانند سیل از راه انزلی گیلان را فراگرفت» (همان: ۷۲-۷۳). نخستین بار این گونه به جنبش جنگل پرداخته شده است: «جنگلی‌ها در گیلان قوت گرفته بودند و سخت مزاحم می‌شدند... سال گذشته، بدبخت مفاخرالملک، در نیمه محرم، با یک عده طالبش و گرد و ترک، داوطلب جنگ با میرزا کوچک‌خان شده بود و او هم در این راه سر به باد داده بود» (همان: ۹۲). با توجه به پرسش ششم (سیاست)، راوی در توصیف جنگلی‌ها، عبارت منفی «سخت مزاحم می‌شدند» را به کار برده است که نشانه بی‌زاری از آن‌هاست. ویژگی «بدبخت» برای مفاخرالملک، نشانه همدلی راوی با او به عنوان یک از مخالفان جنبش جنگل و مظلوم جلوه دادن اوست، به‌ویژه آنکه در «نیمه محرم»، «سر به باد داده بود». از نظر تاریخی، «مفاخرالملک، رئیس شهربانی رشت... داوطلب شد که شخصاً به جنگ جنگلی‌ها برود... این لشکرکشی به نتیجه نرسید و خود مفاخرالملک کشته شد» (شیخ‌الاسلامی، ۱۳۶۵: ۱۲۱).

راوی در ادامه می‌گوید: «سراسر گیلان عملاً در دست جنگلی‌ها بود. فرستاده‌های دولت مرکزی آدمک‌های سر خرمن بودند. لشکریان روس پس از انقلاب با اشتیاق رو به وطن و خانه خود می‌نهادند... جنگلی‌ها را در گیلان دوست داشتند... بیشترشان از زحمتکشان شهر و دهات بودند که غیرت وطن‌خواهی، و به‌خصوص فشار بی‌اندازه زندگی، آن‌ها را به خدمت میرزا کشانده بود. اما در میان سردسته‌ها مردان جاه‌طلب از هر طبقه راه یافته بودند، و چه بسیار خانواده‌های مالک و اعیان که یکی دو نفر در جنگل بر سر کار داشتند» (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۹۴-۹۵). پس از انقلاب روسیه، رشت به تصرف جنگلی‌ها درمی‌آید. راوی، میان دو گروه از اعضای جنبش جنگل، امتیاز قائل شده است؛ گروه نخست، «زحمتکشان» هستند که از سر «وطن‌خواهی» و به دلیل فقر به آن پیوسته‌اند؛ گروه دوم، از طبقه «مالک و اعیان» هستند که «جاه‌طلب»‌اند و برای سوءاستفاده و اینکه از آسیب جنگلی‌ها در امان بمانند، به آن ملحق شده‌اند. از نگاه راوی، نهضت جنگل، فروتر و ضعیف‌تر از آن بوده که حامی واقعی داشته باشد؛ اعضای آن یا از سر ناچاری و فقر بدان پیوسته‌اند یا برای سودجویی.

جنگ و گریز جنگلی‌ها با نیروهای انگلیس برجسته شده است: «بوی نفت آن‌ها [انگلیسی‌ها] را به سوی باکو می‌کشید. میرزا به

ساده‌لوحی راه منجیل را به روی آن‌ها باز کرده بود و اینک از کرده پشیمان به نظر می‌رسید. جنگلی‌ها صبح زود به مقرر فرماندهی انگلیس حمله بردند» (همان: ۹۷). از نگاه تاریخی، انگلیسی‌ها با یاری نیروهای روسی در منجیل و در جنگی نابرابر، نیروهای جنگل را شکست دادند و شهر رشت را تصرف کردند. ولی راوی، تصرف رشت را به «ساده‌لوحی» میرزا کوچک نسبت داده و او را مقصر و بی‌تدبیر دانسته؛ در مقابل، قدرت نظامی انگلیسی‌ها را مسکوت گذاشته است.

نیروهای جنگل، در پی قحطی، اقدام به غارت و توزیع برنج موجود در انبار احمد و ابراهیم، در بین مردم می‌کنند (همان: ۹۸-۱۰۰). از لحاظ تاریخی، فخرائی می‌گوید انگلیسی‌ها با احتکار خواربار یک قحطی ساختگی ایجاد کردند. آنان می‌خواستند جنگلی‌ها را باعث این قحطی معرفی نمایند. از این رو، گرسنگان آماده‌ی غارت انبارها شدند؛ اما با ممانعت پلیس مواجه شدند و تنها یک بار توانستند موفق شوند (فخرائی، ۱۳۵۷: ۱۳۹-۱۴۰).

در ادامه، راوی به دوره‌ی دوم جنبش جنگل و انقلاب گیلان می‌پردازد:

انگلیس‌ها مانند شغلان کتک‌خورده سراسیمه از باکو برگشتند... مردم گیلان باز رو به جنگل آوردند... انقلابیون ایرانی انزلی را به دست گرفتند و با جنگل به گفتگو پرداختند. برای جلوگیری از توسعه و نفوذ روزافزون انقلاب، سرجنابان شهر و گروهی از بازاریان، به اشاره‌ی تهران، با دسته‌های گل تا پسیخان به پیشواز میرزا رفتند، و او را با سربازانش به رشت آوردند... در همین روز سربازان انقلابی نیز از انزلی به رشت آمدند. میان میرزا کوچک‌خان و رهبران انقلاب عهد و پیمان بسته شد. دو روز دیگر، طی میتینگ بسیار بزرگی در فرق کارگزار، تشکیل دولت جمهوری انقلابی اعلام گردید. میرزا صدر کمیته‌ی انقلاب معرفی شد (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۱۲۴-۱۲۵).

در این بخش، به سرکوب نیروهای انگلیسی از سوی روس‌های انقلابی، اشاره شده است. منظور از «انقلابیون ایرانی»، «سربازان انقلابی» و «رهبران انقلاب»، اعضای حزب عدالت (حزب کمونیست ایران) ایران است. راوی (نویسنده)، با این نام‌دهی در جای‌جای رمان، آنان را بنیان‌گذار انقلاب و پیش‌قدم در مذاکره جلوه داده است. در صورتی که میرزا به دعوت فرمانده روس به انزلی رفت، مورد استقبال بی‌نظیر مردم قرار گرفت، با روس‌ها و حزب عدالت مذاکره کرد، به توافق رسید و حکومت جمهوری را اعلام کرد. نکته‌ی دیگر اینکه، روس‌ها بودند که انزلی را تصرف کردند نه کمونیست‌های ایران. راوی نقش کمونیست‌ها را برجسته ساخته و نقش روس‌ها را فرو کاسته است. در پاراگراف دوم، میرزا کوچک را جدا از انقلاب و مخالف آن نشان داده و از سوی دیگر، هواداران او را وابستگان قدرت مرکزی قاجار و مخالفان انقلاب، جلوه داده است.

راوی در ادامه‌ی روایت سوگیرانه و تحریف‌آمیز خود از تاریخ جنبش جنگل می‌گوید:

میرزا هوای ریاست مستقل به سر داشت. شاید هم هنوز با پاره‌ای دسته‌بندی‌های سیاسی تهران مربوط بود و از آنجا اغوا می‌شد. به‌هرحال، تسبیح در دست او به صورت هواسنج سیاسی درآمده بود. او در هر کاری به استخاره می‌پرداخت و به این بهانه در راه اجرای تصمیم‌های کمیته مانع می‌تراشید... خودخواهی و نزدیک‌بینی او از پیشرفت کارها می‌کاست. اما کم‌وبیش، در میان همکاران نزدیک میرزا گرایشی به سوی عقاید نو دیده می‌شد. جریان کارها به نحوی بود که ممکن بود به‌زودی میرزا وجهه‌ی خود را از دست بدهد و تنها بماند. از این رو، میرزا برای آنکه خود از کاروان باز نماند، خواست تا راه را بر آن ببندد، به بهانه‌ی سرکوب یاغیان طالش و خلخال، از راه پسیخان و فومن سرباز و مهمات به جنگل فرستاد و خود نیز شبانه بدان سو گریخت. میرزا از آن سوی آب پسیخان، و نیروهای دولتی از راه منجیل، برای خاموش کردن انقلاب زمینه می‌چیدند (همان: ۱۲۵-۱۲۶).

راوی، ادعا می‌کند که میرزا کوچک‌خان، «هوای ریاست مستقل» در سر داشته و با «دسته‌بندی‌های سیاسی تهران» و نیروهای دولتی ارتباط داشته و «برای خاموش کردن انقلاب زمینه می‌چیده» است، در حالی که هرگز چنین نبوده است. راوی، در روایت

نادرست، شایعه پراکنانه و غیرمنصفانه خود از کلمه نامطمئن «شاید» استفاده می‌کند. فریدون شایسته، انتساب کوتاه‌نظری و خرافی بودن به میرزا کوچک‌خان را مردود می‌داند. او دو دیدگاه مختلف بهار و فخرائی را در این زمینه نقل کرده است: «ملک‌الشعرا بهار می‌نویسد: میرزا مردی بود مذهبی و قدری، و غالباً استخاره می‌کرد و نظرش محدود بود. ابراهیم فخرائی ضمن بیان این نکته که میرزا به استخاره اعتقادی عجیب داشت، توسل میرزا را به استخاره، عملی مقطعی و محدود دانسته است: «میرزا کوچک‌خان به استخاره اعتقادی عجیب داشت و هر جا به مشکلی برمی‌خورد و یا تردیدی در اقدام به کار مورد نظرش حاصل می‌کرد، فوراً دستش به طرف تسبیح که همیشه همراه داشت، دراز می‌شد و نتیجه استخاره هر چه بود بی‌درنگ به کار می‌بست... آن‌هایی که مخالف با وی بودند، چون نقطه ضعفی از او نمی‌شناختند، می‌گفتند که او خرافی است... میرزا همه موقع استخاره نمی‌کرد، بلکه در مواردی که امر مشابه می‌شد و در موارد نادر که از ظواهر، خیری درک نمی‌شد، استخاره می‌کرد» (شایسته، ۱۳۸۳: ۴۹). علی‌آذری نیز در کتاب انقلاب بیرنگ، میرزا کوچک را مردی معرفی می‌کند که معتقد به قضا و قدر بود و بیشتر کارها را به استخاره محول می‌ساخت (نقل شده در، فخرائی، ۱۳۵۷: ۴). در جمله «در میان همکاران نزدیک میرزا گرایشی به سوی عقاید نو دیده می‌شد»، منظور از عقاید نو، افکار کمونیستی است که چون دلخواه راوی است، به گونه‌ای خوشایند توصیف شده است. میرزا، به دلیل پایبندی به اسلام، با این افکار مخالف بود و به نشانه اعتراض به آن، رشت را ترک کرد و فرار نکرد؛ در حالی که راوی از واژه «گریخت» استفاده کرده است.

انقلابی‌های گیلان (کمونیست‌ها) به نحوی مطلوب بازنمایی شده‌اند: «انقلاب گیلان بار دیگر مستقر شده، می‌توانست سازمان درستی به خود بدهد، در مردم ریشه بدواند و پیروزمندانه از همه جانب گسترده شود. این کار آغاز شد و با وجود مانع فراوان تا اندازه‌ای پیش رفت. اما برای آنکه از تمامی نیروهای موجود به نفع رهایی ایرانیان و استقلال کشور استفاده شود، همکاری جنگل بس لازم می‌نمود. به خصوص که اینک، پس از چهار ماه تلاش، انگلیس‌ها کودتایی به دست سید ضیاءالدین راه انداخته بودند و به کار تجهیز قوا، به نام ایرانی، پرداخته بودند» (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۱۵۲-۱۵۳). راوی، در اینجا بر گسترش انقلاب گیلان در سراسر ایران و عدم تجزیه‌طلبی آن، تأکید می‌کند و هدف آن را «رهایی ایرانیان و استقلال کشور» دانسته است. این خوانش از انقلاب گیلان با وجود درستی آن، مورد پذیرش همه سیاستمداران آن زمان و تاریخ‌نویسان معاصر نیست. راوی همچنین تأکید می‌کند که انقلابی‌های گیلان، از سر ناچاری و برای رهایی و استقلال ایران، با جنگلی‌ها همکاری کرده‌اند. راوی انگلیسی‌ها را عامل اصلی و حتی تنها عامل کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ می‌داند و جالب توجه اینکه نامی از رضاخان نمی‌برد، در حالی که او فرمانده قوای نظامی کودتا بود، پس از آن نیز وزیر جنگ شد و به سرکوب جنگلی‌ها پرداخت؛ شاید بتوان یکی از دلایل این امر را، نگارش رمان در زمان حکومت محمدرضا شاه- پسر او- و ترس از سانسور دانست یا شاید منظور وی این است که رضاخان هیچ‌کاره و دست‌نشانده بوده است. عبارت «تجهیز قوا، به نام ایرانی»، نشان‌دهنده این است که راوی، نیروهای نظامی ایران را بیگانه و سرسپرده انگلیس می‌داند که تنها نام ایران را بر خود نهاده‌اند. راوی سپس می‌گوید:

وقت تنگ بود. می‌بایست درهای که انقلاب را از جنگل جدا می‌ساخت هر چه زودتر پر گردد. حیدر عموآوغلی، در این باره از کوشش و راهنمایی باز نمی‌ایستاد. نمایندگان چند پیاپی از رشت به جنگل رفتند و سرانجام با میرزا پیمان بستند، و بار دیگر او را به شهر آوردند. کمیته آزادکننده ایران تشکیل شد و در آن میرزا کوچک‌خان در کنار حیدر عموآوغلی و احسان‌الله‌خان و دیگران نشست. اما باز خودپرستی‌ها و خامی‌ها، بدگمانی‌ها و کوتاه‌نظری‌ها، میدان فراخ را بر انقلاب تنگ کرد... همکاری جنگل با انقلاب مانند خاری در چشم متنعمان و کهنه‌پرستان بود... پادوهای سیاسی از همه رنگ، در ظاهر برای میانجی‌گری و در باطن برای کاشتن تخم اختلاف و نفوذ در نقاط ضعف میرزا و اطرافیان او، دسته‌دسته از تهران رو به رشت نهادند. حتی کسانی... مانند حاج احمد کسمایی و عبدالحسین سردار محیی، بدین منظور به کار گرفته شدند؛ و به‌رغم حیدر عموآوغلی و دو سه تن از

یاران او، که سرکوب تهران را بر هر کاری مقدم می‌شمردند، اینان توانستند در سرشت سست میرزا چنانکه باید رسوخ کنند و نیروهای انقلابی را از حرکت بازدارند و اندک‌اندک کار را به توطئهٔ پسیخان بکشانند. در آغاز پاییز ۱۳۰۰ میرزا کوچک، به بهانهٔ رفع اختلافی که بر سر تحویل دارایی رشت و الحاق نیروهای جنگل به ارتش انقلاب در میانه برخاسته بود، حیدر عمواغلی، خالو قربان و سرخوش - کمیسرهای انقلابی - را به پسیخان دعوت کرد. در محل ملاقات میرزا حاضر نشد. در عوض، گماشتگان او در پناه جنگل خانه را فروگرفتند و به تیراندازی پرداختند. خالو قربان و حیدر عمواغلی با آتش موزر هر یک از طرفی راهی باز کردند و به جنگل زدند. خالو به شهر رسید، اما حیدر عمواغلی در راه گرفتار و به دست کسان میرزا زندانی گشت. سرخوش هم در همان خانه میان شعله‌های آتش جان سپرد. از اینجا کشاکش مسلحانه میان جنگل و انقلاب ایران، بی‌رحمانه درگرفت، و هر دو را به فاصلهٔ دو ماه یکسر از پا درآورد. بهترین و ارزنده‌ترین فرزندان ایران در این ماجرا ترک سر کردند و یا ناچار به جلای وطن گشتند. میرزا کوچک‌خان در برف و بوران گدوک از پا درافتاد و سرش به دست کردان از تن جدا شد. حیدر عمواغلی به دست اسمعیل جنگلی، خواهرزادهٔ میرزا، در زندان کشته شد. احسان‌الله‌خان و چند تن دیگر به بادکوبه پناه جستند (همان: ۱۵۳-۱۵۴).

حیدرخان عمواغلی، رئیس کمیتهٔ مرکزی حزب کمونیست ایران شده بود، به همین دلیل، نویسنده از او طرفداری می‌کند و «کوشش و راهنمایی» او را می‌ستاید و همچنین او را آغازگر مذاکره با نهضت جنگل می‌داند. در صورتی که پیش از آمدن او به گیلان، توافق میان میرزا با احسان‌الله، خالو قربان و سرخوش (حتی دربارهٔ آمدن حیدرخان) صورت گرفته بود. نکتهٔ دیگر اشارهٔ راوی به «توطئهٔ پسیخان» است که البته (به گفتهٔ فخرائی) در ملاسرا رخ داد. این واقعه بدون هماهنگی با میرزا صورت گرفت. راوی، قتل حیدرخان عمواغلی را به اسمعیل جنگلی، نسبت داده است. برخی نیز آن را به میرزا کوچک‌خان نسبت داده‌اند. «اولین کسی که در این مورد سخن گفت، ابوالقاسم لاهوتی است... وی قتل حیدرخان را متوجه میرزا کرده است و بعد از او، دیگران بر همین پایه آن را تکرار کردند» (شایسته، ۱۳۸۳: ۴۷). فوران هم می‌نویسد: «میرزا کوچک‌خان، حیدرخان عمواغلی، هم‌رمز سابقش را کشت» (فوران، ۱۳۹۲: ۳۰۴). «اسماعیل‌خان جنگلی، خواهرزادهٔ میرزا کوچک، انتساب قتل حیدرخان را به میرزا مردود دانسته و آن را متوجه حسن‌خان معین‌الرعا یا کرده است... اما معین‌الرعا، مسئولیت قتل حیدرخان را متوجه افراد طایفهٔ خود دانسته و نقش خود را در این واقعه به کلی منکر شده است» (شایسته، ۱۳۸۳: ۴۷-۴۸). حسن آلیانی (معین‌الرعا) می‌گوید: «حیدرخان را به مسجد پیش [= دهی در ماسوله] میان ایل خودم (آلیان) فرستادم که او را نگاه دارند... افراد ایل همین که به شکست ما پی بردند و خاموش شدن آوازهٔ جنگل را شنیدند... به علت آنکه خود در معرض خطر قرار نگیرند، حیدرخان را خفه کردند و در همان قریهٔ مسجد پیش به خاک سپردند» (فخرائی، ۱۳۵۷: ۴۲۱-۴۲۲). راوی به انتقادهای خود از میرزا، در عباراتی مانند «نقاط ضعف میرزا»، «سرشت سست میرزا» و غیره ادامه می‌دهد. او همچنین، به اینکه خالو قربان تسلیم نیروهای دولتی شد و به درجهٔ سرهنگی رسید، اشاره‌ای نمی‌کند. برخلاف گفتهٔ راوی، سر میرزا به دست کردان از تن جدا نشد؛ بلکه رضا اسکستانی (اهل طالش)، به دستور محمدخان سالار شجاع برادر امیر مقتدر طالش، سر میرزا را برید. سپس آن را به رشت بردند. خالو قربان، سر را به رسم ارمغان برای رضاخان به تهران برد. او از این عمل خشنود نگشت. به دستور رضاخان سر میرزا در حسن‌آباد دفن شد. سپس یکی از یاران میرزا (کاس آقا حسام) آن را محرمانه به رشت برد و در «سلیمان داراب» به خاک سپرد. در شهریور ۱۳۲۰، آزادی‌خواهان گیلان جسد میرزا را از «خانقاه» منتقل و در جوار سر دفن کردند (همان: ۳۸۹-۳۹۱).

۴-۲. هویت‌ها

پرسش ۲: در رمان دختر رعیت، کدام هویت‌های اجتماعی و سیاسی به نمایش گذاشته شده‌اند؟
از یک نگاه، شخصیت‌های رمان، دو دسته‌اند: ۱. اربابان، زمین‌داران و اعیان؛ ۲. رعایا، خدمتکاران و تهیدستان. رعیت با دشواری

بسیار بر روی زمین کار می‌کند و در پایان، محصول را به ارباب تقدیم می‌کند. طبقه ارباب، به ثروت، آسایش و رفاه، دانش و سواد، سلامت و تندرستی، غذا و خوراک، خانه‌های مجلل، لباس و پوشاک گران‌بها و غیره دسترسی دارد؛ در حالی که رعیت، بهره‌ای از این‌ها ندارد. ارباب، فرمان‌دهنده و رعیت، فرمان‌بر است. همه دارایی و هستی رعیت، حتی دختران او، به ارباب تعلق دارد. رعایا و تهی‌دستان، هوادار جنبش جنگل بودند؛ در حالی که اربابان و مالکان یا مخالف آن بودند یا برای سوءاستفاده از آن طرفداری می‌کردند. از نظر اجتماعی و سیاسی، اربابان به هیچ ایدئولوژی و مسلکی اعتقاد ندارند و اگر علاقه‌ای به دین و روحانیان یا گروه‌ها و دسته‌های سیاسی نشان می‌دهند، برای کسب منافع مادی و سود و سرمایه بیشتر است؛ اما گروه زحمتکشان، هنگامی که به آگاهی می‌رسند، برای رهایی به نهضت جنگل می‌پیوندند و با اربابان می‌جنگند. باید در نظر داشت که زمین‌داران، در دوره قاجار، جزو طبقات بالای جامعه بودند و پیوند نزدیکی با دربار و عمال آن داشتند.

از دیگر هویت‌های برساخته‌شده، جنگلی‌ها و کمونیست‌ها هستند. همان‌گونه که در ذیل پرسش نخست بحث شد، جنگلی‌ها به گونه‌ای ناخوشایند و کمونیست‌ها به شیوه‌ای مطلوب و مثبت بازنمایی شده‌اند.

۴-۳. روابط میان انسان‌ها

پرسش ۳: در رمان دختر رعیت، چه نوع روابط اجتماعی و سیاسی‌ای ساخته شده است؟

در این رمان، می‌توان از چهار گونه روابط اجتماعی و سیاسی یاد کرد: روابط رعیت نسبت به یکدیگر؛ روابط میان اربابان و رعیت؛ روابط اربابان و اعیان با دیگر گروه‌های جامعه؛ روابط جنگلی‌ها و کمونیست‌ها.

رعیت روابط صمیمانه و دوستانه‌ای با هم دارند؛ مانند رفتار صمیمانه عباس‌مار و علیجان با احمدگل و خانواده‌اش: «رفتار عباس‌مار با احمدگل به رفتار خواهر و برادر می‌مانست» (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۱۲-۱۳).

روابط خانواده‌های اربابان نسبت به رعیت‌ها و خدمت‌کارانشان: طبقه ارباب، رفتار تحقیرآمیزی با رعیت دارد. ابراهیم و احمد، از احمدگل با عنوان مردک یا مردکه یاد می‌کنند (همان: ۴۰). بلقیس و دخترانش با صغری بدرفتاری می‌کنند: «سرور و محترم هم به تقلید مادر با او بدرفتاری می‌کردند» (همان: ۶۸). احمد و ابراهیم، با حیله‌گری و زویند، بر بدبختی و فقر رعایا می‌افزایند (همان: ۷۵). اربابان، رعایا را جزو دارایی خود می‌دانند: «مهدی... او [صغری] را مال خود می‌دانست: مثل یک بازیچه، یک کبوتر، یا یک بچه‌گره» (همان: ۷۹). تجاوز مهدی به صغری (همان: ۱۵۰)، نشانه اختیار نامحدود اربابان بر رعایاست. فخرائی درباره آن دوره می‌گوید: پسر و دختر دهقان بدون اجازه ارباب حق عروسی نداشتند. شرم‌آورترین هدیه‌ها، گوهر شرافت دهقان‌زاده بود که ارباب بی‌مروت به مطالبه‌اش اصرار می‌ورزید (فخرائی، ۱۳۵۷: ۲۹).

روابط اربابان و اعیان با روس‌ها و انگلیسی‌ها، حکومت، روحانیان و جنبش جنگل: اربابان با سرمایه‌داران، به‌ویژه روس‌ها، روابط تجاری دارند: «دو برادر [احمد و ابراهیم]... چندان توجهی به زن‌ها و بچه‌ها نداشتند. از آشنایان بازار، از ملاها، از حاکم و کارگزار و سرشناسان شهر می‌گفتند... از بازار قند و قماش و بلورآلات روس، از نرخ کنف و برنج و خشکبار در مکاره نیژنی شهری در روسیه [هم صحبتی می‌شد]» (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۳۸). بی‌توجهی دو برادر نسبت به «زن‌ها»، نشانه جامعه مردسالار است که اجازه فعالیت سیاسی و اجتماعی به زنان نمی‌دهد. احمد و ابراهیم، با معیار سود و زیان مادی، گاه با حکومت، گاه با روحانیان و گاه با جنبش جنگل روابط حسنه برقرار می‌کنند. برای آگاهی بیشتر از نوع روابط مزورانه آنان با روحانیان، نک: ص ۹۱ تا ۹۴ و نوع روابط آنان با جنگلی‌ها، نک: ص ۹۵، ۹۶، ۱۱۵ و ۱۲۸ در رمان.

روابط جنگلی‌ها و کمونیست‌ها: این دو گروه، رابطه خصمانه‌ای با هم دارند؛ هرچند برخی مواقع به‌ناچار با یکدیگر پیمان می‌بندند و همکاری می‌کنند.

۴-۴. پیوندها (بین اشیا)

پرسش ۴: در رمان دختر رعیت، چه نوع پیوندهای معناداری میان چیزها (اشیاء، رویدادها، پدیده‌ها، جمله‌ها و...) با یکدیگر و همچنین میان چیزها و افراد، ایجاد شده است؟

در متن رمان، تنگدستی و سختی کشیدن رعایا با آسایش اربابان همراه است. «لحاف کهنه و دودزده» احمدگل (همان: ۵)، در برابر «طاق بزرگ، با دیوارهای سفید مثل برف... تشک نرم و پاکیزه» خانه ارباب (همان: ۱۹) قرار دارد. با وجود خانه مجلل احمد، «مطبخ و جای نشست و برخاست کلفت‌ها زیرزمین بزرگ و تاریکی بود... گج دیوارش زرد، تیرهای سقف دودزده و سیاه بود» (همان: ۴۴). «دست‌های کبود و انگشت‌های بادکرده» خدیجه (همان: ۱۰۳)، نشانه کار زیاد در خانه ارباب است. لباس‌های رعایا و کلفت‌ها، کهنه و وصله‌پینه است: سلمه، «پیرهن بلند و چرک‌بسته‌اش، هزار جور وصله‌پینه داشت» (همان: ۶۷). در نقطه مقابل، «حاج‌آقا [ابراهیم]... لباده ماهوت یشمی به تن، شال کرمانی به کمر، عبای برک به دوش، چهارزانو، روی مسند نرم، نشسته بود و زادالمعادی در پیش داشت. خانم هم... در میان رخت اطلس گلی... دعای تحویل را زیر لب ریسه می‌کرد» (همان: ۲۷). خواندن «زادالمعاد»، اثر علامه مجلسی و «دعای تحویل [سال]»، نشان‌دهنده اظهار پایبندی به آداب و رسوم مذهب تشیع است؛ هر چند در عمل این گونه نیست. لباس‌های گران‌قیمت، بر ثروت و آسایش خانواده ابراهیم دلالت دارد.

۴-۵. پرکتیس‌ها (کنش‌های اجتماعی)

پرسش ۵: در رمان دختر رعیت، چه پرکتیس‌هایی (کنش‌های اجتماعی)، چه زبانی و چه غیرزبانی، در برابر مسائل صورت گرفته است؟ از نگاه کنشگری سیاسی، اربابان و اعیان، سازش‌کار و محافظه‌کار هستند؛ آنان مطیع هر گروهی‌اند که دارای قدرت باشد. آنان، هرچند نسبت به رعایا و زیردستان خود سخت‌گیر و بی‌رحم هستند، در عوض، در برابر بالادستان و قدرتمندان، کرنش می‌کنند. در واقع آنان از نظر سیاسی آرمانی ندارند و تنها به نگهداری و گردآوری سود و سرمایه بیشتر می‌اندیشند. در برابر آنان، رعایا قرار دارند که هرگاه به آگاهی لازم برسند، به عنوان مبارزان سیاسی، دست از فرمان‌بری برداشته و تمام وابستگی‌ها و دل‌بستگی‌ها و حتی جان خود را در راه هدف، فدا می‌کنند (رستمعلی و احمدگل). رعایا، برای رهایی ستمدیدگان و زحمتکشان، به مخالفت با قدرت حاکم برمی‌خیزند. آنان خواهان برقراری عدالت و برابری هستند؛ غارت اموال اربابان و توزیع آن‌ها در میان مردم بی‌چیز، در راستای برآوردن این خواسته است. آنان، همچنین، خواهان کوتاه کردن دست بیگانگان سودجو و زورگو (روسیه و انگلیس)، از مداخله در امور کشور هستند؛ بیگانگانی که اربابان و اعیان، برای آنان، کمر خدمت بسته‌اند. هرچند مبارزان، بارها شکست می‌خورند و جان می‌بازند؛ اما برای رسیدن به آرمان نهایی، ناگزیر از جنگیدن هستند.

۴-۶. سیاست (تقسیم خیرها و منافع اجتماعی)

پرسش ۶: در رمان دختر رعیت، چه نوع سیاستی درباره توزیع منافع (خیرهای) اجتماعی وجود دارد؟ چه چیزها یا کسانی، خوب یا بد (مثبت یا منفی؛ خیر یا شر) هستند؟

راوی، هوادار رعایا، کارگران و زحمتکشان است و آنان را به‌گونه‌ای خوب و شایسته نمایش داده است؛ از سوی دیگر، اربابان را به صورت شر و بد معرفی نموده و رفتار زشت آنان را به تصویر کشیده است. همان‌گونه که در ذیل پرسش نخست نشان داده شد، راوی مدام از میرزا کوچک و سران جنگل، انتقاد می‌کند و نگاهی منفی و سرزنش‌آمیز به آنان دارد (همان: ۱۱۴)؛ در مقابل از کمونیست‌ها طرفداری می‌کند. راوی نسبت به انگلیسی‌ها، دیدگاهی منفی دارد و آنان را به «شغالان کتک‌خورده» تشبیه کرده است (همان: ۱۲۴). راوی نگاهی منفی به دستگاه حاکم (حکومت قاجار) دارد: «مانند سگ‌های پیر... یک جفت توپ سرپر، که

قشون قبله عالم از روز پیش در قرق کارگزاری به زنجیرشان بسته بود، با غرش خفه‌ای تحویل نوروز را به مردم رشت اطلاع دادند» (همان: ۲۸). این نوروز، آغاز سال ۱۲۸۶ و نخستین نوروز، هم برای مشروطه و هم برای پادشاهی محمدعلی شاه است که در اینجا به تمسخر «قبله عالم» نامیده شده است. همچنین تشبیه توپ‌های پادشاه به «سگ‌های پیر»، نشان‌دهنده نگاه منفی نسبت به اوست. راوی رفتار ناشایست نیروهای دولتی را نمایش داده است: «دولتی‌ها بهانه‌جویی می‌کردند. مردم را به تهمت همکاری با جنگلی‌ها می‌گرفتند و تا سبیلی چرب نمی‌کردند دست از سرشان برنمی‌داشتند» (همان: ۱۱۶). راوی چهره‌ای منفی از بازاریان، ثروتمندان، نیروهای دولتی، حکومت وقت ارائه داده است. نوع نگاه به قدرت حاکم، روسیه و انگلیس در بخش بعد بیشتر بررسی می‌شود.

۴-۷. نظام‌های نشانه‌ای و دانش (معرفت)

پرسش ۷: در رمان دختر رعیت، کدام نظام‌های نشانه‌ای و دانش (معرفت)، مناسب، معتبر و دارای امتیاز دانسته شده است؟
واژه‌ها و عبارات‌های موجود در رمان، نشانگر توجه و علاقه ویژه نویسنده به برجسته‌سازی معضله‌ها و مصیبت‌های نظام ارباب - رعیتی است؛ مواردی مانند ارباب، رعیت، نوکر، کلفت، زمین، خان و مالک و اعیان، دهقان و رنجبر شهری، دهقان بینوا، پیشه‌ور بدهکار، کارگر، دست عدالت زحمتکش، قحطی و گرسنگی، آشوب و وحشت و بیماری و گرانی، رعیت قحطی‌زده و لخت، قیافه‌های زرد و لاغر و غیره. به‌آذین در این رمان، روایتی از اوضاع اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مردم ایران در یک دوره ویژه (عصر مشروطه) که ایران درگیر انواع مصیبت‌ها، سختی‌ها، درگیرهای داخلی، ضعف حکومت، جنگ و کشتار، هجوم بیگانه، قحطی، بیماری و مرگ، ترس و وحشت بود، به دست داده است. این دوره حتی مورد کم‌توجهی مورخان و پژوهشگران واقع شده است. وجود چنین مسائلی، باعث به وجود آمدن جنبش‌هایی نظیر جنبش جنگل و انقلاب سوسیالیستی در گیلان شد که همگی، برای رهایی از وضعیت بغرنج آن روز ایران، صورت گرفت. توجه خاص نویسنده به طبقه کارگر، پیشه‌ور، رعیت و زحمتکش و نیز علاقه او به انقلاب گیلان که حزب عدالت (حزب کمونیست ایران)، نقش مهمی در آن داشت، نشان‌دهنده گرایش او به افکار و عقاید کمونیستی و سوسیالیستی است. «چنین به نظر می‌رسد که نویسنده در نگارش داستان خود دو هدف را دنبال می‌کند: نخست این که مردم زمانه خویش را از وضعیت موجود جامعه و جهان آگاه سازد. دیگر اینکه طبقه روستایی و قشر زحمتکش شهری را برای مبارزه و دگرگونی اجتماعی در جهت سرنگونی نظام سرمایه‌داری [ارباب - رعیتی] و تأسیس یک جامعه بدون طبقه با مردمی آزاد، بدون دولت و بر اساس مالکیت اشتراکی بر ابزار تولید فراخواند» (سعادت‌زاده، ۱۳۹۵: ۶۵-۶۶).

۵. تفسیر و تبیین رمان دختر رعیت بر اساس رویکرد فرکلاف

به‌آذین در سال ۱۳۲۳ به حزب توده پیوست. او دختر رعیت را به سبک «رنالیسم سوسیالیستی»، در جهت تعهد به طبقه فقیر و استثمارشده جامعه نگاشت. از آنجا که در عصر مشروطه، نظام سرمایه‌داری در ایران شکل نگرفته بود، به‌آذین به جای «سرمایه‌دار و کارگر»، به بیان روابط «ارباب و رعیت» پرداخته است. البته زمین‌داران عصر قاجار، سرمایه‌داران دوره پهلوی را تشکیل می‌دهند. هدف دیگر نویسنده، پرداختن به یک دوره مهم از فعالیت کمونیست‌های ایران و نوعی ادای دین به آنان است که سلف حزب توده شمرده می‌شوند. گفتمان سیاسی سازنده رمان، گفتمان چپ (سوسیالیسم) است. این گفتمان، در تقابل با گفتمان حاکم بر کشور (گفتمان مدرنیسم مطلقه پهلوی، باستان‌گرایی تجدیدخواه یا گفتمان سلطنت‌طلب) بود و به جای آنکه از سرمایه‌داران و انگلیس حمایت کند، طرفدار کارگران و حکومت کمونیستی شوروی بود. از دیدگاه حزب توده، «کل جامعه ایران، به دو طبقه استثمارگر و استثمارشده تقسیم می‌شد... این حزب، آرمان و ایدئولوژی خود را نویدبخش آزادی سیاسی و همچنین رهایی خلق‌ها از بند استثمارگران داخلی و حامیان خارجی آن‌ها، با حمایت کشور روسیه شوروی به عنوان حامی خلق‌های جهان

می‌دانست... به این ترتیب «دگر» یا دشمن توده ایران، طبقه استثمارگر داخلی و «امپریالیست‌ها» یا همان کشورهای انگلستان و امریکا بودند» (قیصری، ۱۳۸۵: ۱۵۶-۱۵۷). در ادامه، برخی از ایدئولوژی‌ها و مؤلفه‌های گفتمان سیاسی رمان (سوسیالیسم)، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. استثمار رعیت از سوی ارباب و اختلاف طبقاتی

در رمان، رعایا در اثر ناآگاهی، مورد بهره‌کشی، از لحاظ جسمی و نیروی کار و حتی بهره‌کشی جنسی (تجاوز) و کودک‌کشی، قرار می‌گیرند. صغری، خدیجه، نرجس، احمدگل و رستمعلی، بهترین دوران عمر و بیشترین توان و افسرده‌هستی‌شان، مورد استثمار اربابان واقع می‌گردد. بهره‌کشی از رعیت، شکاف طبقاتی میان آنان و اربابان را افزایش می‌دهد. در بخش پیشین به اندازه کافی، در این باره بحث شد.

۵-۲. آگاهی و مبارزه طبقه رعیت در راه آرمان

دستیابی رعیت به آگاهی، سرآغاز مبارزه با اربابان و بهره‌کشان برای رهایی و رسیدن به جامعه‌ای بی طبقه و بدون بهره‌کشی (سوسیالیسم) است؛ آن گونه که برای احمدگل، رستمعلی و سربازان جنگلی رخ می‌دهد. رستمعلی برای «آزادی و رهایی می‌جنگد: «رستمعلی... به سادگی تفنگ به دست گرفته بود... آن را به راستی دوست می‌داشت و سند محکم آزادی و رهایی می‌دانست» (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۱۱۲). او جاننش را در این راه فدا می‌کند. «رنالیسم سوسیالیستی در اوج اقتدار حزب توده در سال‌های ۱۳۲۴-۱۳۲۵ در ایران مطرح شد و کم‌کم رواج یافت» (رضایتی کیشه‌خاله و جلاله‌وند آلکامی، ۱۳۹۳: ۳۰). مارکس و انگلس معتقدند تحقق جامعه آرمانی بی طبقه به آسانی و بی‌درنگ به دست نخواهد آمد؛ بنابراین، تحقق جامعه آرمانی در رمان‌های رنالیسم سوسیالیستی، به تعویق می‌افتد و مبارزان و انقلابی‌ها سرکوب می‌شوند؛ اما این شکست، مانع راه نیست و عزم مبارزان و برجاماندگان را برای مبارزه جزم‌تر می‌کند. در رمان دختر رعیت نیز، جنبش جنگل سرکوب و رستمعلی اعدام می‌شود (همان: ۵۴-۵۵). «در رمان‌های رنالیسم سوسیالیستی آنچه به فرودستان توان مبارزه می‌دهد، خوش‌بینی، امید و اعتقاد به هدفمندی تاریخ است... در دختر رعیت، صغری... از پسر ارباب فریب می‌خورد... و پس از به دنیا آمدن و سر به نیست شدن بچه‌اش، از خانه رانده می‌شود؛ اما هنوز به آینده امیدوار است... فقط امید به آینده می‌تواند... فصلی تازه در زندگی او بگشاید» (همان: ۵۶).

۵-۳. انتقاد از انگلیسی‌ها

حزب توده، امپریالیسم انگلستان را دشمن و «دیگر» توده مردم می‌دانست. به‌آذین نیز بیزاری خود از انگلیسی‌ها را نشان داده است. انگلیسی‌ها، هم در عصر مشروطه (زمان روایی رمان) و هم در دهه ۱۳۲۰ (زمان نگارش داستان)، مورد تنفر مردم ایران، به‌ویژه کمونیست‌ها و حزب توده بودند. از دلایل آن، می‌توان به قرارداد ۱۹۰۷ (تقسیم ایران میان انگلیس و روسیه)، اشغال ایران در جنگ جهانی اول و دوم، قرارداد ۱۹۱۹، قراردادهای نفتی و چپاول آن و حمایت از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ اشاره کرد. چند نمونه از بیزاری نسبت به انگلیسی‌ها در رمان: «شهر [رشت] به تصرف انگلیسی‌ها درآمد. رفتار آنان حکایت از وجدان انسانی نمی‌کرد. چندین خانه را... سوختند» (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۱۰۰-۱۰۱). شیرعلی، از افراد جنگل، به همراه برخی دیگر تیرباران می‌شود. «شیرعلی، مجاهد چهل‌ساله که در فتح تهران به دست مشروطه‌طلبان شرکت داشته بود، روی به مردم فریاد کشید: - ببینید! با گلوله انگلیسی ما را می‌کشند» (همان: ۱۱۳).

۵-۴. هواداری از شوروی

نویسنده دست کم پس از انقلاب ۱۹۱۷، دیدگاه مثبتی به شوروی و روس‌ها دارد. پس از انقلاب اکتبر، روس‌ها در میان ایرانیان از

محبوبیت برخوردار شدند. انقلاب روسیه، منجر به خروج قوای آن از ایران، لغو همه پیمان‌ها و امتیازهای دولت تزاری و پایان سلطه روسیه بر اقتصاد سیاسی ایران شد (فوران، ۱۳۹۲: ۲۹۷). «پیروزی انقلاب اکتبر، پیام برادرانه لنین و لغو امتیازات تزاری، شور و هیجانی در بین ایرانیان پدید آورد. بسیاری از جوانان و دانشجویان بی‌آنکه اطلاعی از مبانی و مفاهیم مارکسیستی داشته باشند، جذب آن می‌شدند. عارف قزوینی، لنین را «فرشته رحمت» نامید» (بیگدلو و اکبری، ۱۳۸۹: ۴۶). چه در عصر مشروطه و چه در دهه ۱۳۲۰، کمونیست‌های ایران، هوادار شوروی بودند. البته، این امر به ناآگاهی آنان از سیاست‌های پشت پرده شوروی برمی‌گردد. شوروی حامی بی‌چون‌وچرای کمونیست‌های ایران و انقلاب گیلان نبود. پرسیتس^{۱۸} در کتاب «بلشویک‌ها و نهضت جنگل»، درباره عدم صداقت سران شوروی، حتی کسانی مانند لنین و استالین، در برابر نهضت جنگل و انقلاب گیلان، مدارک و شواهد فراوانی به دست داده است. به عنوان نمونه، او می‌نویسد: «جنبش [جنگل] با خودداری از تبدیل شدن به یک پدیده تحت پوشش مداخله شوروی در ۲۹ فروردین ۱۳۰۰، خود را از حمایت مادی روس‌ها محروم کرد، چون بلشویک‌ها خواستار شوروی کردن ایران بودند و نه فقط رها ساختن آن از اقتدار شاه و انگلستان» (پرسیتس، ۱۳۷۹: ۹۸). از سوی دیگر، شوروی‌ها هم مانند انگلیسی‌ها می‌خواستند در ایران ثبات برقرار شود، به‌ویژه اینکه هر آن امکان مداخله غرب در شوروی به منظور سرکوب انقلاب بلشویکی وجود داشت. با این دگرگونی در سیاست شوروی، زمینه شکست جنبش‌های اجتماعی، به‌ویژه جنبش جنگل و انقلاب گیلان فراهم آمد؛ زیرا آنان از حمایت همسایه شمالی محروم شدند (فوران، ۱۳۹۲: ۳۰۴). به هر حال، حمایت یا عدم حمایت شوروی از جنبش، یکسره در راستای منافع خودش بود. به‌آذین، به تأثیر خیلی مهم سیاست شوروی بر شکست جنبش، اشاره‌ای نکرده است. او مانند دیگر کمونیست‌ها و اعضای حزب توده، چشم خود را به روی جنایات شوروی بسته است و تفرقه‌افکنی، رباکاری و سودجویی روس‌ها و همچنین برادرکشی و ریخته شدن خون آزادی‌خواهان و میهن‌پرستان بی‌گناه را به دست هم‌میهنانشان در اثر سیاست‌های شوروی، نادیده گرفته است.

۵-۵. نقد دین و گفتمان اسلام‌گرا (تشیع)

«در جریان جنبش مشروطیت و روزگار پس از آن، تأکید بر هویت اسلامی به‌منظور تحریک و تشجیع ایرانیان برای مقابله با کفار روسی و سایر معاندان اجنبی و کافر، همسان و هم‌تراز هویت ملی صورت پذیرفت» (اکبری، ۱۳۸۴: ۲۸۷). در زمان، گونه‌ای بیزاری و ریشخند به دین اسلام، به‌ویژه تشیع، دیده می‌شود که ناشی از اندیشه‌های مارکسیستی نویسنده است. راوی می‌گوید: «صغری پیغمبر و امام‌ها را دوست دارد. چون که کلید بهشت در دست آن‌ها است، ولی خیلی هم از آن‌ها می‌ترسد. زیرا اگر با کسی وریففتند و نفرینش بکنند، خدا یک‌راست می‌فرستدش به جهنم... پارسال، در تعزیه بازار لولمان، او خودش دیده بود که امام‌ها شال سبز به کمر و عمامه سبز به سر دارند. حرف نمی‌زنند، اما به صدای نالان آواز می‌خوانند. همین‌قدر به چشم می‌آیند که زود کشته شوند، یا اینکه در زندان هارون به زهر بمیرند» (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۳۱-۳۲). در توصیف منفی راوی از یک آخوند که بی‌دلیل و غیرموجه است، نوعی ستیزه با روحانیان دیده می‌شود: «آشیخ هدایت، آخوندک لاغر و چرکین و گرسنه، اهل فومن، که هنوز ریش و پشم درستی به هم نزنده بود و از لباده و عبایش بوی مانده و نم‌کشیده و قی‌انگیزی برمی‌خاست» (همان: ۵۴). راوی آشکارا روحانیان را تحقیر و تمسخر می‌کند و می‌گوید آنان دین و ایمانشان را به «چرب و شیرین سفره» حاج‌آقا احمد فروخته و در برابر شکم‌سیری‌شان، به ستایش او پرداخته‌اند (همان: ۹۲-۹۴). نمونه دیگر وصف مراسم ماه محرم است که تنها دلیل شرکت در آن را گرسنگی مردم و صرف چای و خرما و شام می‌داند (همان: ۹۴). به همین دلیل، راوی از «هیئت اتحاد اسلام» نامی نمی‌برد، در صورتی که نقش آنان دست‌کم در شروع جنبش جنگل بسیار مهم بود.

۵-۶. نگاه ایدئولوژیک راوی (نویسنده) به جنبش جنگل و کمونیست‌های ایران

میرزا کوچک و جنگلی‌ها، مخالف افکار و عقاید کمونیستی بودند و گرایش‌ها و باورهای اسلامی داشتند. به‌آذین که اندیشه‌های

کمونیستی و مارکسیستی دارد، از آنان انتقاد می‌کند. در ذیل پرسش نخست، نشان داده شده که چگونه او از اعضای حزب عدالت (حزب کمونیست ایران) تمجید کرده است و آنان را انقلابی نامیده است. لیموده‌ی معتقد است به‌آذین که اندیشه‌های سوسیالیستی داشت، «در روایت نهضت جنگل به دلیل تعلقات و تعصبات حزبی، تاریخ را به نفع ایدئولوژی مصادره کرده و تصویری وارونه از شخصیت میرزا کوچک‌خان ارائه می‌دهد. او با ساختن دوگانهٔ موهومی به نام گروه جنگل و گروه انقلاب، رفقای هم‌فکرش را گروه انقلاب گیلان می‌خواند» (لیموده‌ی، ۱۳۸۸: ۳۹).

۵-۷. دیدگاه موجود در رمان نسبت به ناسیونالیسم

در رمان، نشانه‌های طرفداری از «ناسیونالیسم» به چشم می‌خورد. رستمعلی، در راه وطن جان می‌دهد (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۱۱۲-۱۱۳). راوی هدف انقلاب گیلان را استقلال و رهایی همهٔ کشور می‌داند (همان: ۱۵۲). هنگام تیرباران، رستمعلی و برخی جنگلی‌ها «فریاد کشیدند: - زنده باد ایران!» (همان: ۱۱۴). به‌آذین در بحث استفاده از زبان‌های محلی برای نوشتن داستان نیز بر همبستگی ملی تأکید می‌کند: «کار را نباید به زیاده‌روی و تعصب‌ورزی قومی کشاند و به همبستگی سراسری ملی و وحدت سیاسی-اقتصادی کشور زبان رساند» («مصاحبه با محمود اعتمادزاده (به‌آذین)»، ۱۳۸۰: ۸).

۵-۸. رابطهٔ گفتمان رمان با قدرت حاکم

در رمان، نشانه‌هایی از مخالفت با قدرت حاکم (محمدعلی‌شاه و احمدشاه) وجود دارد. راوی می‌گوید: «دولت ناتوان و درماندهٔ ایران...» (به‌آذین، ۱۳۴۲: ۷۲)؛ «فرستاده‌های دولت مرکزی آدمک‌های سر خرمن بودند» (همان: ۹۴). شواهد بیشتری در رمان وجود دارد. به همین موارد اکتفا و به چرایی آن پرداخته می‌شود. هم سوسیالیست‌های انقلاب سرخ گیلان (حزب عدالت یا کمونیست) و هم حزب توده، مخالف قدرت حاکم بودند. کمونیست‌ها با حکومت قاجار، رضاشاه و محمدرضاشاه، سر ناسازگاری داشتند. نهضت جنگل و انقلاب گیلان، در برابر استبداد داخلی و استعمار خارجی، شکل گرفتند و از سوی نیروهای دولتی-با کمک شوروی و انگلیس- سرکوب شدند. از آنجا که کمونیست‌ها، کودتای اسفند ۱۲۹۹ را توطئه‌ای انگلیسی و رضاشاه را دست‌نشاندهٔ امپریالیسم می‌دانستند، رضاشاه به‌شدت آنان را سرکوب کرد (آبراهامیان، ۱۳۸۴: ۱۷۳-۱۷۴). محمدرضاشاه نیز با حزب توده رابطهٔ خوبی نداشت. در بهمن ۱۳۲۷ شاه هدف گلولهٔ یک خبرنگار قرار گرفت. شاه با این ادعا که وی به توطئه‌گران کمونیستی-مذهبی وابستگی داشته است، حزب توده را غیرقانونی اعلام نمود (همان: ۳۰۷-۳۰۸).

۶. نتیجه‌گیری

به‌آذین، رمان‌نویس عضو حزب توده، رمان دختر رعیت را در نیمهٔ دوم دههٔ ۱۳۲۰، در اوج فعالیت‌های آن حزب، به سبک «رنالیسم سوسیالیستی» به نگارش درآورده است. زمان داستان، از انقلاب مشروطه تا شکست جنبش جنگل (نوروز ۱۲۸۶-۱۳۰۰) است. در این رمان، حوادث و مسائل فراوانی مانند اوضاع نابسامان ایران در آن دوره، اشغال ایران در جنگ جهانی اول، استعمار انگلیس و روسیه، استبداد داخلی، جنبش جنگل و انقلاب سوسیالیستی گیلان، قحطی شدید، نظام ارباب-رعیتی و غیره، برجسته شده است. طرفداری از مردم محروم و بی‌چیز (رعیت، کارگر و پیشه‌ور)؛ انتقاد از زمین‌داران، ثروتمندان، مالکان و اعیان؛ لزوم آگاهی و مبارزه با استبداد داخلی و استعمار خارجی برای رسیدن به جامعهٔ آرمانی بی‌طبقه (سوسیالیسم)؛ تأکید بر حفظ استقلال و آزادی کشور؛ مخالفت با روحانیان و دین اسلام و غیره، از جمله وجوه ایدئولوژیک در رمان است. گفتمان خودی رمان، چپ یا سوسیالیسم است که با گفتمان حاکم (حکومت قاجار و حکومت پهلوی)، گفتمان اسلام‌گرا (تشیع) و امپریالیسم مخالف است؛ ولی نشانه‌های از گرایش به ناسیونالیسم یا میهن‌دوستی در آن دیده می‌شود. این رمان یک مبارزهٔ علنی و آشکار

با دستگاه حاکم است و در جهت دگرگون ساختن روابط موجود قدرت نگاشته شده است. از آنجا که جنبش جنگل، مبتنی بر اصول اسلام و مذهب تشیع بوده است، در رمان نسبت به این جنبش نیز دیدگاهی منفی و منتقدانه وجود دارد. این نگاه نامطلوب، به گونه‌ای است که نویسنده چشم خود را به روی واقعیت‌های تاریخی بسته است. او نقش و جایگاه خودی‌ها (کمونیست‌ها) را فراتر از آنچه بوده، نمایانده است و در برابر، اهمیت دیگری (جنبش جنگل) را فروکاسته و آن را ناکارآمد شمرده است؛ حتی در مواردی، اقدامات مفید آنان را ناگفته باقی گذاشته است. نویسنده به تحریف تاریخ جنبش جنگل پرداخته و از سران آن، به‌ویژه میرزا کوچک‌خان، به دلیل داشتن اندیشه‌های اسلامی و مخالفتش با افکار کمونیستی، انتقاد کرده و او را مخالف انقلاب دانسته است. از دیدگاه او، میرزا شخصیتی ساده‌لوح، غیرسیاستمدار، ناسازگار، پیمان‌شکن و ترسو است. نویسنده، انقلاب گیلان را حاصل تلاش کمونیست‌های ایران (هم‌فکران نویسنده) می‌داند و از آنان به عنوان «انقلابیون» یاد می‌کند. در مجموع این رمان، اثری ایدئولوژیک و سوگیرانه در جهت تبلیغ اندیشه‌های کمونیست‌ها و مهم شمردن نقش آنان در مبارزه با استعمار و استبداد است. نویسنده، چه به صورت خودآگاه و چه ناخودآگاه، با عینک ایدئولوژی کمونیستی و چپ‌گرا، یک دوره تاریخی مهم از کشور ایران را بازنمایی کرده است. به هر روی، این بازنمایی با آنچه در نوشته‌های معتبر تاریخی آورده شده است، اختلاف اساسی دارد.

پی‌نوشت

1. Critical Discourse Analysis
2. Critical Discourse Studies
3. Gee, James Paul
4. Fairclough, Norman
5. language-in-use
6. Significance
7. Practices
8. Activities
9. Identities
10. Relationships
11. Politics
12. the distribution of social goods
13. Connections
14. Sign Systems and Knowledge
15. Description
16. Interpretation
17. Explanation
18. Persits, Moisei Aronovich

کتابنامه

- آبراهامیان، پرواند (۱۳۸۴) ایران بین دو انقلاب: درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران معاصر. ترجمه احمد گل محمدی و محمدابراهیم فتاحی ولیلایی، تهران: نشر نی.
- اکبری، محمدعلی (۱۳۸۴) تبارشناسی هویت جدید ایرانی (عصر قاجاریه و پهلوی اول)، تهران: علمی و فرهنگی.
- به‌آذین، م. ا. (محمود اعتمادزاده) (۱۳۴۲) دختر رعیت، تهران: نیل.
- بیگدلو، رضا و محمدعلی اکبری (۱۳۸۹) «تبارشناسی جریان‌های فرهنگی در ایران معاصر»، تاریخ ایران، زمستان ۱۳۸۹- بهار ۱۳۹۰، ش ۶۷/۵.

ص ۱۷ تا ۵۵.

- پرسیس، مویسی آرونوویچ (۱۳۷۹) بلشویک‌ها و نهضت جنگل، ترجمه حمید احمدی، تهران: شیرازه.
- رضایتی کیشه‌خاله، محرم و مجید جلاله‌وند آکامی (۱۳۹۳) «تاریخ‌باوری و اسطوره‌رهای در رمان‌های رئالیسم سوسیالیستی ادبیات فارسی»، نقد ادبی، س ۷، پاییز، ش ۲۷، ص ۲۹ تا ۶۷.
- رواسانی، شاپور (۱۳۸۴الف) «نهضت جنگل و بنیان‌گذار آن میرزا کوچک جنگلی: بخش اول»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، س ۲۰، ش ۲۱۷ و ۲۱۸، ص ۷۸ تا ۹۳.
- رواسانی، شاپور (۱۳۸۴ب) «نهضت جنگل و بنیان‌گذار آن میرزا کوچک جنگلی: بخش دوم»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال ۲۰، ش ۲۱۹ و ۲۲۰، ص ۸۲-۹۵.
- سعادت‌زاده، مریم (۱۳۹۵) «بررسی عناصر داستان در رمان دختر رعیت نوشته محمود اعتمادزاده (م. ا. به‌آذین)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور مرکز گناباد.
- شایسته، فریدون (۱۳۸۳) «تکاتی درباره میرزا کوچک‌خان و نهضت جنگل»، رشد آموزش تاریخ، س ۵، ش ۱۴، ص ۴۷ تا ۵۱.
- شیخ‌الاسلامی، جواد (۱۳۶۵) «میرزا کوچک‌خان، رهبر نهضت جنگل»، تحقیقات اسلامی، س ۱، ش ۲ و ۳، ص ۱۱۵ تا ۱۵۰.
- فخرائی، ابراهیم (۱۳۵۷) سردار جنگل: میرزا کوچک‌خان، تهران: جاویدان.
- فرزی، حمیدرضا و پریسا قبادی سامیان (۱۳۹۲) «بررسی رمان دختر رعیت محمود اعتمادزاده بر اساس دیدگاه ساخت‌گرایی تکوینی لوسین گلدمن»، بهارستان سخن (ادبیات فارسی)، س ۹، ش ۲۱، ص ۱ تا ۲۲.
- فرکلاف، نورمن (۱۳۸۹) تحلیل انتقادی گفتمان، ترجمه فاطمه شایسته‌پیران، شعبان‌علی بهرام‌پور و همکاران، ویراسته محمد نبوی و مهران مهاجر، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- فلاوردو، جان و جان. ای. ریچاردسون (ویراستاران) (۱۳۹۷) راهنمای گفتمان‌شناسی انتقادی: ج ۱. رویکردها، ترجمه گروه مترجمان زیر نظر مجید خسروی‌نیک و سید علی اصغر سلطانی، ویراستار فارسی گلرخ سعیدنیا. قم: لوگوس.
- فوران، جان (۱۳۹۲) مقاومت شکننده: تاریخ تحولات اجتماعی ایران از سال ۱۵۰۰ میلادی مطابق با ۸۷۹ شمسی تا انقلاب، ترجمه احمد تدین، تهران: رسا.
- قیصری، نورالله (۱۳۸۵) «گفتمان سیاسی حضرت امام خمینی (س) و گفتمان‌های رقیب»، پژوهشنامه متین، س ۸، ش ۳۰، ص ۱۴۵ تا ۱۸۳.
- لیمودهی، رضا (۱۳۸۸) «داستان جنگل و میرزا کوچک‌خان»، پگاه حوزه، ش ۲۶۸، ص ۳۹ تا ۴۱.
- «مصاحبه با محمود اعتمادزاده (به‌آذین)» (۱۳۸۰) بهزاد موسائی، فرهنگ توسعه، س ۱۰، ش ۵۱، ص ۴ تا ۱۰.
- مؤمنی، محمدباقر (۲۵۳۷ شاهنشاهی معادل ۱۳۵۷ شمسی) ایران در آستانه انقلاب مشروطیت و ادبیات مشروطه، تهران: سپیده، شباهنگ.
- مهاجر، مهران و محمد نبوی (۱۳۹۳) به سوی زبان‌شناسی شعر، ویرایش دوم، تهران: آگه.
- مهرآئین، مصطفی (۱۳۹۶) «درس‌گفتار تحلیل گفتمان (هنر)»، تهران، موزه ملک.
- مهرآئین، مصطفی (۱۳۹۲) «درس‌گفتار نظریه و روش تحلیل گفتمان»، تهران: مؤسسه خداداد تازه.
- میرعابدینی، حسن (۱۳۹۲) تاریخ ادبیات داستانی ایران، تهران: سخن.
- یارمحمدی، لطف‌الله (۱۳۹۱) درآمدی به گفتمان‌شناسی، تهران: هرمس.
- یورگنسن، ماریانه و لوئیز فیلیپس (۱۳۹۲) نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

References

- Abrahamian, E. (2005). [Iran between Two Revolutions (A. Golmohammadi and M. E. Fattahi Valilaei, trans.)]. Tehran: Nashre Ney. [In Persian]

- Akbari, M. A. (2005). *Genealogy of the New Iranian Identity (Qajar and Pahlavi Era)*. Tehran: ElmiFarhangi. [In Persian]
- Behazin, M. A. (1963). *Dokhtare Ra'yyat (the Daughter of the Peasant)*. Tehran: Nil. [In Persian]
- Bigdelu, R. & Akbari, M. A. (2010). "Archeology of Cultural Currents in Contemporary Iran". *Iran History*, 67/5: 17-55 [In Persian]
- Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis (F. Shayestehpiran, S. A. Bahrapour, et al., trans.)* (M. Nabavi and M. Mohajer, eds.). Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Center for Media Studies and Research. [In Persian]
- Fakhraei, E. (1978). *The Chief of the Jungle: Mirza Kuchak Khan*. Tehran: Javidan. [In Persian]
- Farzi, H. & Ghobadi Samian, P. (2013). "Examining the Novel the Daughter of the Peasant by Mahmoud Etemadzadeh Based on the Genetic Structuralism Approach by Lucien Goldmann". *Baharestan Sokhan (Persian Literature)*, 9 (21): 1-22. [In Persian]
- Flowerdew, J. & Richardson, J. E. (eds). (2018). *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, Vol. 1. (M. Khosravini, Seyed A. A. Soltani, et al., trans.) (G. Saeednia, ed.). Qom: Logos. [In Persian]
- Foran, J. (2013).
- Gee, J. P. (2011). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method (3rd edition)*. London and New York: Routledge.
- Jorgensen, M. & Phillips, L. (2013).
- Limudehi, R. (2009). "The Story of the Jungle and Mirza Kuchak Khan". *Pegah Howzah*, No. 268: 39-41. [In Persian]
- Mehraeen, M. (2013). "Lecture of Theory and Method of Discourse Analysis". Tehran, Rokhdade Tazeh Institute. [In Persian]
- Mehraeen, M. (2017). "Lecture of Discourse Analysis (Art)". Tehran, Malek Museum. [In Persian]
- Mirabedini, H. (2013). *The History of Iranian Fictional Literature*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Mohajer, M. & Nabavi, M. (2014). *Towards a Linguistics of Poetry (2nd edition)*. Tehran: Agah. [In Persian]
- Momeni, M. B. (1978). *Iran on the Threshold of the Constitutional Revolution and Constitutional Literature*. Tehran: Sepideh, Shabahang. [In Persian]***
- Mousaei, B. (2001). "Interview with Mahmoud Etemadzadeh (Behazin)". *Farhange Towse'e*, 10 (51): 4-10. [In Persian]
- Persits, M. A. (2000). *A Shamefaced Intervention: the Soviet Intervention in Iran, 1920-1921* (H. Ahmadi, trans.). Tehran: Shirazeh. [In Persian]
- Qaysari, N. (2006). "Political Discourse of Imam Khomeini and Competing Discourses". *Matin Research Journal*, 8 (30): 145-183. [In Persian]
- Ravasani, S. (2005 A). "The Jungle Movement and its Founder Mirza Kuchak Jangali: Part I". *Political & Economic Ettela'at*, 20 (217 & 218): 78-93. [In Persian]
- Ravasani, S. (2005 B). "The Jungle Movement and its Founder Mirza Kuchak Jangali: Part II". *Political & Economic Ettela'at*, 20 (219 & 2020): 82-95. [In Persian]
- Rezayati Kishekhaleh, M. & Jalalehvand Alkami, M. (2014). "Historicism and the Deliverance Myth in Persian Socialist-Realist Novels". *LCQ*, 7 (27) :29-67. [In Persian]
- Saadatzadeh, M. (2016). "Examination of Story Elements in the Novel the Daughter of the Peasant Written by Mahmoud Etemadzadeh (M.A. Behazin)" [Master's thesis, Payame Noor University, Gonabad Center]. [In Persian]
- Shayesteh, F. (2014). "Notes on Mirza Kuchak Khan and the Jungle Movement". *Roshde Amuzeshe Tarikh*, 5

(14): 47-51. [In Persian]

Sheikh al-Islami, J. (1987). "Mirza Kuchak Khan, the Leader of the Jungle Movement". *Journal of Islamic Research*, 1 (2 & 3): 115-150. [In Persian]

Yarmohammadi, L. (2012). *An Introduction to Discourse Analysis*. Tehran: Hermes. [In Persian]